

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Andersen D.E. & Plumpton D.L. 2000. Urban landscapes and raptors: a review of factors affecting population ecology. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), Raptors at Risk 435-445. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Roofvogels in urbane gebieden hebben vaak een andere ecologie dan soortgenoten in rurale gebieden. Bij de bescherming van stadsroofvogels moet daarmee rekening worden gehouden. In dit review-artikel worden studies aan stadsroofvogels kritisch onder de loupe gehouden. Veel studies zijn beschrijvend en omvatten een beperkte reeks van jaren.

Arbeitsgruppe Greifvögel Nordrhein-Westfalen der NWO (Coster F., Guthmann E., Hausdorf W., Mebs T. & Thissen J.) 2000. Die Bestandsentwicklung und der Bruterfolg des Wespenbussards (*Pernis apivorus*) in Nordrhein-Westfalen von 1972-1998 mit Angaben zu Revierverhalten, Mauer und Beringungsergebnissen. Charadrius 36: 58-79.

Zoals eerder al overzichten verschenen van Havik, Rode Wouw en Boomvalk is deze keer het materiaal van de Wespandief voor Noordrijn-Westfalen uitgewerkt. Schrik niet: dat gaat om 17.472 km² (uiteraard niet elk jaar volledig gedekt), 1228 broedpogingen en 156 geringde nestjongen (tussen 1975 en 1986). Een reconstructie van het aantalsverloop in 1972-98 laat grote pieken en dalen zien, met een variatie van 266-572 paren voor het gehele gebied (berekend op basis van deeltellingen). Goede jaren waren 1978-80 en 1993, slechte 1975, 1985, 1987 en 1995-98 (opmerkelijke parallel met Nederland, vooral wat betreft 1978, 1987 en de late jaren negentig!). Over de hele periode werd een dalende trend berekend, die synchroon loopt aan de werkelijk getelde aantallen in Münsterland (640 km²; variatie van 13-46 paren). Van 1228 gecontroleerde broedparen waren er 884 succesvol (72%). Succesvolle paren brachten gemiddeld 1.6 jong groot, alle gecontroleerde paren tezamen gemiddeld 1.15 jong. Over de jaren werden sterke schommelingen in broedsucces vastgesteld, met het laagste broedsucces in 1997 (dito in Nederland!). In totaal werden 241x 1 jong, 351x 2 jongen en 2x 3 jongen gevonden (deels op basis van controles vanaf de grond, en dus mogelijk iets onderteld). De laatste vogel vloog op 10 september uit, vermoedelijk een vervolgbroedsel. Lokaal en in sommige jaren kan een hoge dichtheid optreden, bijvoorbeeld in 1980 met gemiddelde nestafstanden van 1.5 km (minimum 450 m). Ten opzichte van andere roofvogelsoorten (vooral Havik en Buizerd) werden nog kleinere tussennestafstanden gevonden; bij Buizerd tot op 70 m (succesvol). Sommige paren zaten jarenlang op hetzelfde nest, andere bouwden telkenmale een nieuw nest (op 50-1000 m afstand). Eenmaal werd een nest opnieuw bezet nadat in het voorafgaande jaar het vrouwtje was afgeschoten. Afschot werd overigens diverse malen geconstateerd, waaronder een vogel die in 1978 als nestjong was geringd en als broedvogel 20 km verderop in 1988 werd afgeknald. Veel aandacht ook voor geruide veren, met aanwijzingen van actievere rui in goede jaren. De getoonde staartpen van een eerstejaars vogel (broedend aangetroffen) betreft een adulte vogel.

Arroyo B. & Bretagnolle V. 2000. Evaluating the long-term effectiveness of conservation practices in Montagu's Harrier *Circus pygargus*. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), Raptors at Risk 403-408. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Rekening houdend met demografische parameters als broedsucces, leeftijd waarop voor het eerst wordt gebreed en overleving van adulte en juveniele Grauwe Kiekendief werd becijferd wat het effect is van nestbescherming in landbouwgebieden. Uit de analyses komt naar voren dat bescherming van populaties broedend in natuurlijke vegetaties uitermate belangrijk is (tot nu toe vooral aandacht voor bescherming van nesten in landbouwgewassen, terwijl natuurlijke habitats als sneeuw voor de zon verdwijnen), dat beter alle nesten in een bepaald gebied kunnen worden

opgespoord en beschermd (zoals in Nederland) dan hier en daar wat nesten te beschermen in een veel groter gebied (nadere analyse echter nodig), en dat uitwisseling tussen populaties waarschijnlijk erg belangrijk is (in Nederland bijvoorbeeld met de Noord-Duitse populatie).

Boal C.W. & Spaulding R.L. 2000. Helping at a Cooper's Hawk nest. *Wilson Bull.* 112: 275-277.

Een adult en subadult mannetje brachten prooi aan adult vrouwtje Coopers Havik; alle drie hielpen mee met het verdedigen van het nest. Onderlinge agressie werd niet opgemerkt. Dit is het eerste beschreven geval van hulp van een derde vogel bij het nest van deze havikachtige.

Bogliani G., Sergio F. & Tavecchia G. 1999. Woodpigeons nesting in association with hobby falcons: advantages and choice rules. *Anim. Behaviour* 57: 125-131.

In Noord-Italië nestelen Boomvalken in populieren uitsluitend geclusterd in de nabijheid van Boomvalken. Door nepnesten rond Boomvalken te plaatsen werd vastgesteld dat de kans op predatie (door Bonte Kraaien) minder werd indien de nesten dichter in de buurt van het boomvalkennest lag. Bescherming door Boomvalken was het grootst in de nestjongenperiode van Boomvalken (ouders lekker agressief). Er wordt gesuggereerd dat Houtduiven een voorkeur hadden voor agressieve Boomvalken met een hoog broedsucces, vermoedelijk door te letten op boomvalkgedrag en vroege start van eileg door Boomvalken. Houtduiven liepen enig risico te worden gepakt door Boomvalken, maar dat risico zonk in het niet bij de enorme kans op nestpredatie zonder bescherming van Boomvalken tegen kraaien. (Voor een Nederlandse beschrijving van dit fenomeen: zie *Limosa* 57: 133-139, 1984).

Brouwer J. & Mullié W.C. 2000. The Barbary Falcon *Falco pelegrinoides* in the Sahel. *Alauda* 68: 158-161.

Overzicht van waarnemingen van de Barbarijse Valk, een slechtvalkachtige soort waarvan de status onduidelijk is (ondersoort van Slechtvalk, of niet). In dit stuk wordt vooral ingegaan op het voorkomen in West- en centraal westelijk Afrika (Mauretanië, Senegal, Gambia, Mali, Burkina Faso, Niger, Chad, Cameroen). Ten zuiden van de Sahel is het voorkomen grotendeels beperkt tot het droge seizoen. Klaarblijkelijk is de soort er talrijker dan voorheen aangenomen. Zaak dus om elke Slechtvalk daar goed te bekijken.

Buiteman H. 2000. Broedjaar 1999, centrale Gelderland. Slechtvalk Nieuwsbrief 6(1): 7-10.

Verslag van de monitoring met een camera van het broedverloop in de nestkast van de Slechtvalk van Nijmegen. De kast werd in 1995 aan de 110 m hoge toren geplaatst; in 1997 werd voor het eerst gebreed. Eileg, prooiaanvoer en ontwikkeling van de jongen werden op de voet gevolgd. De eieren werden gelegd op 18 maart (11.18u), 20 maart (17.55u), 22/23 maart (nacht) en 25 maart (11.20u). Echt broeden startte na de leg van het derde ei. Eerste twee eieren kwamen op 26 april uit (5.55u en 17.00u), het derde op 28 april (c. 14.00u). Vierde ei kwam niet uit en werd door het vrouwtje met de poot uit de nestkast geduwd.

Cade T.J. 2000. Progress in translocation of diurnal raptors. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), *Raptors at Risk* 343-372. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Uitzetten van roofvogels is een industrie geworden waar veel mensen hun brood mee verdienen. Begonnen als middel om (bijna-)uitgestorven (deel)populaties te helpen, wordt het nu in een veel ruimer kader toegepast. In dit overzicht passeren een groot aantal projecten de revue, waaronder Zeearenden (verplichte lectuur voor de plannenmakers in Nederland). De meeste acties behelsten het uitwinnen van in gevangenschap opgekweekte jongen in het beoogde vestigingsgebied. In de definitie van Cade waren de meeste projecten succesvol, maar daar valt wel wat op af te dingen (overigens onderkend door Cade zelf). Het -vermeende- succes hangt sterk samen met het feit dat roofvogels minder gevoelig zijn voor predatie (al hebben Oehoe's stevig huisgehouden onder Slechtvalken in Zweden, Duitsland en USA), roofvogels sterk zijn en minder bevattelijk voor ziektes, makkelijk te houden en te fokken zijn, uitwinnen van roofvogels een lange traditie kent (valkerij) en roofvogels een enorme schare liefhebbers hebben die tot op het bot willen gaan om ze

te beschermen ('groene vingers' noemt Cade dat). De combinatie van bloedfanatieke vrijwilligers (of onderbetaalde krachten) en wetenschappelijk onderbouwde programma's levert het beste resultaat. Zodra geïnstitutionaliseerde clubs of de overheid zich ermee gaan bemoeien, ontstaat al snel een vergadercircus waarmee zelfs de beste bedoelingen worden gefnuikt. Maar met alleen goed bedoelende amateurs is succes evenmin gegarandeerd. Kortom, een hoop gedoe.

Carter I. & Grice P. 2000. Studies of re-established Red Kites in England. Brit. Birds 93: 304-322.

Aan het eind van de 19de eeuw was de ooit talrijke Rode Wouw in Engeland nagenoeg uitgeroeid. Sinds die tijd sukkelde een mini-populatie op de rand van verdwijning in Wales. In 1989 werd een herintroductie begonnen in Zuid-Engeland, in de Midlands en in Noord-Schotland. De losgelaten vogels zwierven deels over de wijde omgeving uit; van 66 gezenderde vogels in de Midlands (1995-98) zwierf 35% >50 km weg in hun eerste herfst. De overlevingskansen waren erg goed in dit gebied: minimaal 52% in het eerste jaar (zelfs 100% voor de vrouwen die in de Midlands bleven), 73% in het tweede jaar en 75% in het derde jaar. In vergelijking met de groep in Wales was de jongenproductie aanzienlijk beter: 0.9/paar in Wales, 2.0 in Zuid-Engeland, 1.8 in de Midlands en 1.8 in Schotland. Als voedsel bleken konijnen, vogels (vooral duiven, fazanten en kraaiachtigen) belangrijk, vooral gebaseerd op vondsten op nesten en braakballen. Vergiftiging blijft een groot probleem (zowel opzettelijk als doorvergiftiging).

Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.) 2000. Raptors at risk. World Working Group on Birds of Prey and Owls, Berlin/Hancock Publishing House, Surrey/Blaine. 895 pp. ISBN 0-88839-478-0. Paperback. Prijs £30.-.

Deze niet geringe turf bevat 88 voordrachten gehouden op het vijfde World Conference on Birds of Prey and Owls, gehouden in 1998 in Johannesburg. In grote lijnen vallen de verhalen uiteen in (1) lopende studies naar Afrikaanse roofvogelsoorten (West-Afrika, Kenya, Madagascar en soortspecifieke studies naar nieuwe Dwergarendsoort, Bat Hawks, Bateleur, mortaliteit Kaapse Gier in Kransbergkolonie, ecologie van Taita en Lannervalk, broedbiologie Henst's Havik op Madagascar, gedrag en actieradius van Madagascar Visarend, en taxonomie en moleculaire systematiek), (2) biologie en bescherming van gieren (een weinig opwekkend deel, met onder meer een beschrijving van de dramatische afname van gieren in India), (3) valken in Azië en het Midden-Oosten (vooral Saker en Slechtvalk, enkele verhalen zullen apart in deze rubriek worden behandeld: zie Eastham *et al.*, Baumgart), (4) beschermingsprojecten (onder meer Californische Condor, Tasmaanse Wigstaarend, Madagascar Visarend, Zwarte Arenden en dassies, demografie van Keizerarenden in Kazachstan, Steenarend en Japanse Mountain Hawk-Eagle; zie ook Cade en Hartley elders in deze rubriek), (5) roofvogels in verstedelijkte gebieden (nieuw stokpaardje van Amerikaanse roofvogelaars, en terecht gezien de rappe urbanisatie van grote delen van de wereld), (6) geografische verspreiding van roofvogels (zie ook Nygård *et al.*, Looft), (7) predatie en voedselécologie (review door Newton, invloed van predatie van Zwarte Arend op dassies, effect van roofvogelpredatie op sneeuwhoenderpopulatie -het inmiddels bekend verhaal van Thirgood & Redpath-, invloed van nieuw konijnenvirus op broedsucces van roofvogels in Zuid-Australië, experimentele broedselvergroting bij Torenvalken, en sociaal-economische problemen als gevolg van roofvogelpredatie, zie ook Kenward), (8) trekvogelsystemen (overzicht van stuwpunten over de gehele wereld, Veracruz, waarde van roofvogelmonitoring in de trekbanen van de westelijke USA, ringresultaten van Cape May en een onzinverhaal over de zogenaamde verdwijning van 30.000 Schreeuwarenden), (9) eilanden en roofvogels (veel treurnis, omdat roofvogels het op eilanden nog veel moeilijker hebben dan op de vastewal), (10) invloed van elektriciteitsleidingen op roofvogels (elektrocucie, aanvaringen, oplossingen), (11) biologie van uilen met de nadruk op geluiden, (12) recente ontwikkelingen op gebied van taxonomie, fylogenie, DNA en theoretische aspecten), en (13) enkele algemene studies. In dit boek is rijp en groen gebundeld. Een deel van de verhalen zijn al in wetenschappelijke tijdschriften verschenen, maar deze bundelingen van voordrachten geeft een

aantal verrassende bevindingen te zien die anders mogelijk nooit het daglicht zouden hebben gezien. De aanschaf zeker waard.

Corbacho C. & Sánchez J.M. 2000. Clutch size and egg size in the breeding strategy of Montagu's Harrier *Circus pygargus* in a Mediterranean area. *Bird Study* 47: 245-248.

Geen afname legselgrootte met vorderend seizoen (slechts 2 jaar bekeken), noch afname eigrootte dito. Broedsucces wordt vooral bepaald door oogstwerkzaamheden (gros broedt in graanvelden).

Dixon N. 2000. A new era for Peregrines - buildings, bridges and pylons as nest sites. *BTO News* 229: 10-11.

Overzicht van Slechtvalken in UK broedend op masten, gebouwen en bruggen. Tot en met begin 1999 waren 36 plekken bekend (waaronder 7 nestkasten). Onbekend is of jongen uitgebreid op dergelijke locaties later zelf ook op gebouwen gaan broeden. Een gedragsverandering is plaatselijk bekend, waarbij broeders zich soms niets meer aantrekken van druk menselijk verkeer. Geen woord echter over eventuele nadelen, zoals hoge sterfte onder nestjongen in stedelijk milieu. Voordeel van Britse situatie is dat het veelal een keuze van de valken is, en niet gefinitieerd door het ophangen van aantrekkelijke nestkasten (zoals in Duitsland, België en Nederland).

Doucet J. 1998. 1997, année de reproduction catastrophique pour la Buse variable (*Buteo buteo*) et l'Autour des palombes (*Accipiter gentilis*) dans l'Entre-Sambre-et-Meuse? *Aves* 35: 160-163.

In 1989-98 bedroeg het aantal buizerdparen in bovengenoemd Belgisch gebied (geen oppervlak vermeld, evenmin iets over methode te vinden) resp. 22, 24, 14, 13, 35, 17, 21, 29, 13 en 21. Deze brachten resp. 61, 60, 19, 20, 106, 29, 27, 62, 23 en 33 jongen groot. Voor Havik was dat resp. 11, 10, 14, 9, 10, 16, 9, 12, 6 en 3 paren met resp. 31, 24, 30, 26, 27, 37, 29, 38, 13 en 9 jongen. Voedselconcurrentie met Havik in 1997 wordt verantwoordelijk gehouden voor slechte broedresultaten Buizerd.

Eastman C.P., Quinn J.L. & Fox N.C. 2000. Saker *Falco cherrug* and Peregrine *Falco peregrinus* Falcons in Asia: Determining migration routes and trapping pressure. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), *Raptors at Risk* 247-258. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Met behulp van satellietzenders, chips en ringen, aangebracht op/in Saker- en Slechtvalken in Azië (Kazakhstan, Kirgizië, Rusland, Taymir), werden de trekwegen nagegaan. Tijdens de trek worden ze op grote schaal gevangen door valkeniers en verpatst naar het Midden-Oosten. In valkenhospitelen in het Midden- en Verre Oosten worden standaard alle binnengebrachte valken gecontroleerd op de aanwezigheid van een chip. Omdat hier in principe alle gebruikte valken langskomen (ook als ze niet ziek of misselijk zijn), kan het een redelijke methode zijn om te berekenen welk percentage uiteindelijk in handen van valkeniers terecht komt. Het aantal gechipte vogels is echter nog aan de lage kant. Niettemin werd in 1993 al 23% van de jonge Sakers op deze wijze getraceerd! Zie ook Li Y.M., Gao Z.X., Li X.H., Wang S. & Niemela J. 2000. Illegal wildlife trade in the Himalayan region of China. *Biodiversity and Conservation* 9: 901-918, voor internationale smokkel van Sakers.

Fiuczynski K.D. & Soemmer P. 2000. Adaptation of two falcon species *Falco nemorialis* & *Falco subbuteo* to an urban environment. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), *Raptors at Risk* 463-467. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

De Berlijnse Boomvalken bejaagden voornamelijk mussen (35%), zwaluwen (10%), ontsnapte parkieten (9%), gierzwaluwen (9%), groenlingen (6%). In landbouwgebied ten noorden van Berlijn waren dat zwaluwen (37%), mussen 921%, veldleeuweriken (18%) en gierzwaluwen (5%).

Freeman P.L. 2000. Identification of individual Barred Owls using spectrogram analysis and auditory cues. *J. Raptor Res.* 34: 85-92.

Interessante optie om uilen (en roofvogels) aan hun stemgeluid individueel te herkennen. Geen geklooi met vangen, kleurringen of bloed. Overigens werd een nauwkeurigheid van 85% bereikt, dus waterdicht is de methode nog niet.

Gainzarain J.A., Arambarri R. & Rodriguez A. 2000. Breeding density, habitat selection and reproduction of the Peregrine Falcon *Falco peregrinus* in Alava (northern Spain). *Bird Study* 47: 225-231.

Aanwezigheid van kliffen was cruciaal voor aanwezigheid van Slechtvalken; kwaliteit van de kliffen en aanwezigheid van en afstand tot Steenarenden bepaalde grotendeels het broedsucces. Echter slechts 2 jaar onderzoek, en uitkomsten niet consistent tussen beide jaren.

Ganesh T. & Kanniah P. 2000. Roost counts of harriers *Circus* spanning seven winters in Andhra Pradesh, India. *Forktail* 16: 1-3.

Slaapplaats van Bruine, Grauwe, Steppe en Blauwe Kiekendief werd onderzocht in 1986-94 nabij Secunderagbad (graslandgebied). Bruine talrijkst (30%), gevolgd door ringtails (vrouwjes- cq juvenielenkleed) en juvenielen van de overige drie soorten. Maximum in 1988-89 met >200 kiekien (variatie 65-217/winter). Over de telperiode trad daling in aantallen op. Piekaantallen aanwezig in oktober. Graslandbeheer had effect op aantal slapers, omdat de vogels lang gras prefereerden.

van Geneijgen P. 2000. Broedresultaten van de Slechtvalk in Nederland in 2000. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 6(1): 2-5.

In 2000 brachten 7 paren (1 meer dan in 1999) 22 jongen groot (11 mannen, 11 vrouwen). De nieuwe locatie betrof het kustgebied van Zuid-Holland (nestkast). Het vrouwtje van Maasbracht was in maart nog op de broedplaats maar verdween na completering van het legsel; zij was de eerste van de nieuwe golf Slechtvalken en werd 12 jaar oud. Het legbegin (eerste ei) van de paren viel op resp. 27, 28 en 29 februari, 11 en 15 maart en 2 april. Het paar op de centrale van Nijmegen werd met een camera gevolgd. Hieruit, en uit bevindingen in België, kwam naar voren dat de ligduur van het eerstgelegde ei in 4-legsels 39-44 dagen is (gemiddeld 41 dagen).

van Geneijgen P. 2000. Slechtvalken jagen op nachtelijke trekvogels. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 6(1): 6.

Het paar in Zuid-Holland hield er een voorraadkamer op na met tientallen prooien, waaronder veel waterhoenen, waterrallen, watersnippen en wintertalingen. Verder lijsterachtigen, kluit, goudplevier, houtsnip, geoorde fuut, dodaars en visdief. De vogels nestelden op een helverlicht industrieterrein; nachtelijke jacht op passerende trekvogels is vanaf de top van een schoorsteen mogelijk. Bij DSM-paar in Limburg werd een Kwartel gevonden (nachttrekker), en een IJsvogel.

van Geneijgen P. 2000. Succesvolle revalidatie van Slechtvalk Phoenix. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 6(1): 10-11.

De jonge Slechtvalk die in 1998 door een affakkelvlam op het Limburgse DSM-vloog, en daarbij haar slagpennen verbrandde, werd door de rui geholpen, getraind en in juni 2000 losgelaten in Meijnerswijk bij Arnhem. De eerste jachtvluchten waren weinig succesvol, totdat op 12 juni opeens veel jonge Spreeuwen opdoken die een makkelijke prooi bleken (precies zoals dat met normaal uitvliegende jonge Slechtvalken gaat). In geen tijd bedroop de vogel zichzelf met deze voedselbron.

Götmark F., Olsson J., Post P., Bergström M. & Bergqvist J. 2000. Sparvhöken: Tättingarnas värsta fiende. *Vår Fågelvärld* 59(3): 6-16.

Een populaire versie van wetenschappelijke studies naar de predatiekansen (door Sperwers) die vogels lopen in relatie tot hun grootte, gedrag en verenkleed (kleurrijk of niet). Geheel Zweeds.

Green R.E. 2000. An evaluation of three indices of eggshell thickness. *Ibis* 142: 676-679.

Ratcliffe was de eerste die een index voorstelde om de dikte van de eischaal te kwantificeren zonder daarbij de eieren te hoeven vernielen (eischaalgewicht/lengthe x breedte). Later zijn andere indexen bedacht. Dit artikel gaat in op de betrouwbaarheid van de indexen van Ratcliffe, Nybø-Green en Moriarty-Nygård. De variatie in eivorm binnen en tussen legsels is soms groot; hier wordt voorgesteld eerst die variatie te kwantificeren, en er vervolgens de beste eischaalindex bij te kiezen.

Henny C.J., Seegar W.S., Yates M.A., Maechtle T.L., Ganusevich S.A. & Fuller M.R. 2000. Contaminants and wintering areas of Peregrine Falcons, *Falco peregrinus*, from the Kola Peninsula, Russia. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), *Raptors at Risk* 871-878. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Vier adulte Slechtvalken van het Kola Schiereiland (Ponoy rivier) werden met een satellietzender uitgerust. Twee gingen via de Baltische Staten naar Nederland (daar dood gevonden) en Zuid-Spanje, de derde via Zweden naar West-Frankrijk; de vierde verloor haar zender of ging vroegtijdig dood. Sommige eieren van deze valken waren zwaar verontreinigd met industriële giften; deze doen ze waarschijnlijk op in hun overwinteringsgebied in West-Europa (waaronder dus Nederland).

Herremans M. 2000. Cases of serial descendant primary moult (Staffelmauser) in the Black-shouldered Kite *Elanus caeruleus*. Ringing & Migration 20: 15-18.

Zes subadulte en twee adulte Grijsje Wouwen (Zuid-Afrika) vertoonden descendente rui die op verschillende plekken in vleugel begon. Normaliter loopt rui echter van binnen naar buiten (grote slagpennen) en van buiten naar binnen (armpennen). Minderheid van juvenielen doorliep in eerste levensjaar complete post-juvenile rui; meeste vervingen slechts contouren tijdens eerste rui.

Hilton G.M., Ruxton G.D. & Cresswell W. 1999. Choice of foraging areas with respect to predation risks in redshank: the effect of weather and predator activity. Oikos 87: 295-302.

Tureluurs foerageerden in open gebieden (lager predatierisico i.v.m. Sperwers, maar lagere prooidichtheid) tijdens regen en harde wind, maar bij lage temperaturen zochten ze voedsel in dekkigrijke (en ook voedselrijkere) gebieden.

Jonsson K.J., Wiehn J. & Korpimäki E. 1999. Body reserves and unpredictable breeding conditions in the Eurasian kestrel, *Falco tinnunculus*. Ecoscience 6: 406-414.

Finse Torenvalken zijn tijdens de incubatie- en jongenperiode duidelijk lichter dan hun West- en Zuid-Europese soortgenoten. Vermoedelijk kunnen ze minder makkelijk een energiereserve aanleggen, omdat ze trekvogel zijn, daarom na terugkeer op de broedplaats weinig tijd hebben voor aanleg van lichaamsreserves. Voorjaar is bovendien streng en vegetatie kort (weinig muizen actief).

de Keersmaecker E. 2000. De spectaculaire terugkeer van de slechtvalk in Vlaanderen en Wallonië. Wielewaal 66: 125-127.

In 1999 broedgevallen in nestkasten te Gent-Rodenhuize, Doel, Kallo, Mol, Seraing, Awirs en Tihange en een broedgeval op een klif bij Waulsort. In totaal vlogen 26 jongen uit. In 2000 op 12 plaatsen, met nieuwe gevallen te Genk-Langerlo, Ruien, Drogenbos en Amercoeur. Belgische broedvogels krijgen witte kleuring met zwarte inscriptie (2 letters) mee.

Kjellén N. & Roos G. 2000. Population trends in Swedish Raptors demonstrated by migration counts at Falsterbo, Sweden 1942-97. Bird Study 47: 195-211.

Min of meer gestandaardiseerde tellingen van roofvogeltrek van het zuidpuntje van Zweden zijn bekend sinds 1973; daarvoor zijn kortere reeksen geteld die minder precies waren. De belangrijkste uitkomsten zijn samengevat in de tabel. Voedselaanbod, pesticidengebruik en habitatveranderingen worden verantwoordelijk gehouden voor de meeste van deze ontwikkelingen.

Decade	1940	1950	1960	1970	1980	1990
Wespendief	0	0	0	-	-	-
Rode Wouw	0	-	-	+	+	+
Zeearend	-	-	-	+	+	+
Bruine Kiekendief	0	0	+	+	+	0
Blauwe Kiekendief	-	-	+	+	0	-
Grauwe Kiekendief	0	0	0	+	+	+
Havik	0	+	+	+	+	-
Sperwer	0	-	0	+	+	-
Buizerd	0	-	0	0	-	-
Ruigpootbuizerd	0	0	+	+	0	-
Visarend	0	-	0	0	+	-
Torenvalk	0	-	0	0	0	-
Smelleken	0	-	0	0	+	0
Boomvalk	+	0	0	0	0	-
Slechtvalk	-	-	-	0	+	+

Konijn M. 2000. 'Op Landgoed De Horsten is het niet pluiz'. Argus 25(2): 12-13.

Op Landgoed De Horsten bij Wassenaar (in bezit van prinses Juliana) vinden dunningen plaats die ten koste gaan van broedplaatsen van Sperwers. Tevens werd een kraaienvangkooi met levend aas aangetroffen, en werden jonge Haviken van het nest gehaald.

Kostrzewa A., Speer G., von Dewitz W. & Weiser H. 2000. Zur Populationsökologie des Habichts (*Accipiter gentilis*) in der Niederrheinischen Bucht (1981-1998). Charadrius 36: 80-93.

Dichtheid van Haviken nam toe van 2.5 naar 4-5 territoria/100 km². Jaarlijks broedde 45-75% van de paren succesvol. Gemiddeld vlogen 1.71 jongen/paar uit (uit methode blijkt niet of de nesten werden bezocht, of dat het grondwaarnemingen betrof; een deel van de jongen werd geringd). Vervolging kwam veel voor.

Langgemach T. 2000. Takkeling afgeknald. Slechtvalk Nieuwsbrief 6(1): 5.

Een slechtvalktakkeling van een boomnest in Brandenburg bleek met een klein kaliberkogel te zijn aangeschoten; de vogel verhongerde doordat de schotwond infecteerde.

Looft V. 2000. The ups and downs of a northern Goshawk *Accipiter gentilis* population over a 30 year period - natural dynamics or an artefact? In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), Raptors at Risk 499-506. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Langlopend onderzoek naar Haviken in Sleswijk-Holstein (1968-98, 2000 km², helaas geen beschrijving van werkwijze); gemiddeld 52 paren/jaar in 1970-80 (geen vervolging toegestaan), 36 paren/jaar in 1981-89 (vervolging toegestaan), 54/jaar in 1990-96 (geen vervolging toegestaan vanaf 1993) en 37/jaar in 1996-98 (geen vervolging toegestaan). Gemiddeld start van de eileg varieerde van 6-16 april (leeftijd nestjongen geschat tijdens ringen, daarna teruggerekend). Legselgrootte varieerde van gemiddeld 2.8 tot 3.7 (waarschijnlijk gebaseerd op aantal jongen + niet-uitgekomen eieren ten tijde van ringen van jongen), en was het laagst in de jaren tachtig. Eenzelfde trend was zichtbaar in het gemiddelde jongental per paar en succesvol paar (laagste in jaren tachtig en eind negentig). Het aantal nieuwkomers (onder de vrouwtjes) binnen de populatie varieerde van 25-50% per jaar, een krankzinnig hoog cijfer waarvan ik me afvraag hoe dat tot stand is gekomen. Het aandeel vrouwtjes jonger dan 3 jaar beliep hier minimaal 30% tot >50%; dat laatste zelfs in 12 van 31 jaren (waaronder in 1992-96). Dit betekent dat de Noord-Duitse populatie een enorme turnover kent, en niet alleen in perioden met legale vervolging! De plotselinge aantalsdaling in de late jaren negentig kan mogelijk te maken hebben met de toename van de Oehoe in het gebied.

Love O.P. & Bird D.M. 2000. Raptors in urban landscapes: A review and future concerns. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), Raptors at Risk 425-434. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Een erg Noord-Amerikaans georiënteerde studie, die ingaat op wat de roofvogels in de westerse wereld staat te wachten: verstedelijking, habitatvernietiging en menselijke terreur op resterende habitats. De auteurs noemen 25 soorten die zich op enigerlei wijze hebben aangepast aan urbanisering, waaronder Slechtvalk, Smelleken (alleen in de Nearctis), Torenvalk (onderzoek in Duitsland en Israël genegeerd), Havik (artikelen van Würfels ontbreken), Sperwer (noemen alleen het Deense onderzoek van Frimer, wat in feite suburbane gebieden betrof), Visarend (Nearctis) en Bosuil. Van stadsbeesten is naar verhouding weinig bekend: wat zijn de uitbreidingsmogelijkheden in verband met -beperkte- voedselbronnen, volstaat de reproductie om verliezen op te vangen (of zijn het 'sinks'), onttrekken ze vogels uit omringend land, hoe gaan ze om met specifieke stadsgevaren (draden, verkeer, glas, verontreiniging) en welke soorten profiteren echt van hun stadse opmars? Voorwaar een uitdaging voor Nederlanders! Zie ook Andersen & Plumpton.

Mädlow W. & Model N. 2000. Vorkommen und Bestand seltener Brutvogelarten in Deutschland 1995/96. Vogelwelt 121: 189-205.

Zeearend in 1995 >262 paren, Schreeuwend in Brandenburg 20 paren (zelfde als 20 jaren geleden, dus vermoedelijk afname gezien intensievere dekking tijdens inventarisatie; gemiddeld 0.65 jong/paar in 1992-95), Steenarend in het Werdenfeler Land afnemend tussen 1983 en 1998 (aantal

paren zonder eileg nam toe), Dwergarend eerste broedgeval in Hakel in 1995 (2 jongen vliegvlug), Blauwe Kiekendief met enige noemenswaardige voorkomen op de Oost-Friese eilanden (c. 40 paren, verdubbeling sinds 1991), Grauwe Kiekendief snelle toename in Mainfränkischen Platten (10 in 1995, 15 in 1996, 28 in 1998) en enig herstel na dieptepunt in Nordrhein-Westfalen in jaren zeventig, Visarend krap 330 paren in 1996 (sterke toename, in Brandenburg tegenwoordig 60% broedend op hoogspanningsmasten) en poging tot het opnieuw laten ontstaan van een boombroedende populatie van Slechtvalken in Woblit/Brandenburg (96 vogels losgelaten in 1990-96) en Parchim/Mecklenburg-Vorpommern (8 idem in 1995/96); eerste succesvolle boombroeder in Brandenburg sinds 20 jaren gevonden in 1996.

Maguire A.J. 2000. Whimbrel attacked by a Peregrine Falcon and killed by a Common raven in northern California. Wilson Bull. 112: 429-430.

Slechtvalk attaqueerde op de grond zittende Regenwulp; op c. 3 m afstand zat Raaf naast Regenwulp. Na 8 aanvallen sprong Raaf op rug Regenwulp, waarop de valk nog eenmaal stootdook (Raaf glijdt daarbij van rug). Regenwulp confronteerde de Raaf met gespreide vleugels, maar deze viel diverse malen aan en hakte in op kop. Daarop vloog Regenwulp laag zwenkend weg, achtervolgd door Raaf (20-30 sec). Verdween uit zicht op 120 m afstand. Raaf wel zichtbaar, op grond en bewegende kop. Hopt op paal, veegt veren aan snavel af en opnieuw op grond. Na kreet geen Regenwulp meer te horen. Dit patroon herhaalde zich enkele malen. Volgende dag bleken op die plek 100-150 veren van de Regenwulp te liggen met vers bloed eraan. Auteur vermoedt dat de valk de Regenwulp had verwond, waarna de Raaf het karwei afmaakte.

Mammen U. & Stubbe M. 2000. Zur Lage der Greifvögel und Eulen in Deutschland von 1995 bis 1998. Vogelwelt 121: 207-215.

Op basis van groot aantal plots worden trends en broedsucces gegeven van 25 soorten roofvogels en uilen. Trends zien er niet alle even betrouwbaar uit (kettingindex gebruikt), met soms vreemde discrepantie tussen tekst en figuren. Interessant programma dat veel gegevens bijeenbrengt.

Margalida A. & Bertran J. 2000. Breeding behaviour of the Bearded Vulture *Gypaetus barbatus*: minimal sexual differences in parental activities. Ibis 142: 225-234.

In soorten waar de kans op buitenechtelijke copulaties klein is, zou je een gelijke taakverdeling tussen man en vrouw verwachten bij het bebroeden en opvoeden van eieren en jongen. Dat bleek voor Spaanse Lammergieren op te gaan.

Martell M.S., McNicoll J.L. & Redic P.T. 2000. Probable effect of delisting of the Peregrine Falcon on availability of urban nest sites. J. Raptor Res. 34: 126-132.

In de USA bestaan plannen om de Slechtvalk van de Rode Lijst te halen. De populaties hebben zich -met hulp van de mens- weer aardig hersteld (of zijn vervangen door een nieuwe lichte, zoals in het oosten). In deze enquête wordt nagegaan of eigenaren van gebouwen en complexen met nestkasten anders tegen de Slechtvalk zouden aankijken als deze niet meer op de Rode Lijst zou staan. Dat bleek niet het geval. De meeste eigenaren waren trots op hun vogel, ongeacht zijn status.

Meunier F.D., Verheyden C. & Jouventin P. 2000. Use of roadsides by diurnal raptors in agricultural landscapes. Biol. Conserv. 92: 291-298.

Roofvogeltellingen langs West-Franse wegen over 2772 km. Buizerd, Torenvalk en Zwarte Wouw werden vaker langs wegen dan daarbuiten gezien (voorla in winter); voor kiekendieven ging dit niet op. Deze voorkeur was niet rechtstreeks gecorreleerd met verschillen in prooi-aanbod, wel met de beschikbaarheid van zitposten (paaltjes).

Meyer S.K., Spaar R. & Bruderer B. 2000. To cross the sea or to follow the coast? Flight directions and behaviour of migrating raptors approaching the Mediterranean Sea in autumn. Behaviour 137: 379-399.

Met doelvolgrader werden roofvogels gevolgd. Wespendien en Zwarte Wouwen volgden de kustlijn in het Middellandse Zeegebied in een O-W baan (uitkomend in Gibraltar); alleen sommige (vermoedelijk juveniele) vogels staken dwars over. Valken, kiekendieven en Visarenden staken

rechtstreeks over. Valken vlogen met rugwind hoger dan boven land, zonder daarbij snelheid te verliezen. Zodoende wordt vliegtijd boven water geminimaliseerd. Zie ook Schmid in deze rubriek.
Minder H. 1999. Schleiereule *Tyto alba* und Turmfalke *Falco tinnunculus* brüten Wand an Wand. Orn. Beob. 96: 293.

In een kerkuilkast broedden zowel Kerkuil als Torenvalk. Om binnen te komen, moest de uil over de valkeneieren heenlopen om in het donkere achterste deel van de kast te komen (de uil had de kast het eerst bezet). Om dit te voorkomen, is een wandje ingezet en een apart vlieggat (60 cm van eerste gat) gemaakt voor de valk. Voldoende om beide soorten in zelfde kast succesvol te laten broeden.

Morris S.J. 2000. Juvenile Golden Eagle 'attacked' by sheep. Brit. Birds 93: 42.

Pas uitgevlogen Steenarend raakte spelenderwijs een liggend schaap, dat direct opstond en steigerend de arend teweer stond. Die ging vlakbij op de grond zitten maar werd door een kopstoot van het schaap omvergelopen (zonder schade).

Mueller H.C., Mueller N.S., Berger D.D., Allez G., Robichaud W. & Kaspar J.L. 2000. Age and sex differences in the timing of fall migration of hawks and falcons. Wilson Bull. 112: 214-224.

Gebaseerd op >23.000 gevangen roofvogels bij Cedar Groove in Wisconsin in najaar 1953-96 wordt de leeftijd- en seksegscheiden doortrek van roofvogels geschilderd. Vergelijking met data uit literatuur en verschillende continenten (nogal wat discrepanties).

Murza G.L., Bortolotti G.R. & Dawson R.D. 2000. Handicapped American Kestrels: needy of prudent foragers? J. Raptor Res. 34: 137-142.

Mannelijke Amerikaanse Torenvalken met gebroken of ontbrekende tenen en/of dito slag- en staartpennen bleken iets voorzichtiger hun prooi aan te vallen dan zonder handicap. Bij vrouwtjes werd zo'n verschil niet gevonden.

Nicolai B. & Böhm W. 1999. Zur Bestandsentwicklung des Rotmilans *Milvus milvus* im nördlichen Harzvorland. Orn. Jber. Mus. Heineanum 17: 109-112.

In het 400 km² grote studiegebied bij Aschersleben ging de populatie Rode Vrouwen in cultuurland vanaf 1990 achteruit. Dit beeld werd opnieuw bevestigd in 1997-99. De reproductie daalde van 2.29 jongen per succesvol broedsel in 1978-89 naar 1.77 jong in 1990-99 (positieve uitschieter in 1998). Overigens lijkt de reproductie in 1990-99 stabiel te zijn (afgezien van fluctuaties), maar licht afnemend over 1978-89 (met fluctuaties, in een periode dat de populatie nog in aantal toenam). De populatie bereikte in 1990 een omslagpunt, van een piek in 1990 (50 paren) naar een dal in 1999 (iets meer dan 20, overigens nog steeds meer dan rond 1980 toen er rond de 20 paren voorkwamen). De reproductiedaling is niet zo groot als in Hakel, maar wel zo laag dat het niet meer volstaat een stabiele populatie in stand te houden.

Nielsen J.T. & Drachmann J. 1999. Dispersal of Danish Goshawks *Accipiter gentilis* as revealed by ringing recoveries. Dansk. Orn. Foren. Tidsskr. 93: 235-240.

In 1979-98 werden 1709 (986 mannetjes, 708 vrouwtjes, 15 met onbekend geslacht) juveniele Haviken geringd in Vendsyssel, een 2417 km² groot gebied in Denemarken. Er werd geen verschil in dispersie naar geslacht gevonden. Broedselgrootte noch dichtheid hadden enige invloed op de dispersieafstand. De meeste vogels bleven op 10-20 km afstand van de geboorteplaats, zonder voorkeursrichting. Echte zwervers dus, wat ook bleek bij vogels die meerdere malen werden gemeld: die veranderden in de tussentijd nogal vaak van locatie. Jongen uit hetzelfde nest varieerden aanzienlijk in dispersierichting.

Nygård T., Kenward R.E. & Einvik K. 2000. Radio telemetry studies of dispersal and survival in juvenile White-tailed Sea Eagles *Haliaeetus albicilla* in Norway. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), Raptors at Risk 487-497. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Informatie over de wijze van seksen van nestjonge Zeearenden. De jonge verlieten het geboortegebied (>4 km) gemiddeld 161 dagen na uitkomen, zonder verschil tussen mannen en vrouwen. Overleving in de eerste paar jaren was erg hoog: 90-95%.

O'Brien S.H. 2000. A suggested approach to the analysis of single-bearing radio-tracking data for home range estimates. *Biologia* 55: 195-199.

Telemetrie vergt gewoonlijk triangulatie, waarbij een gezenderde vogel vanuit meerder posties wordt uitgepeild. De hier beschreven methode beschrijft de calculatie van activiteitsgebieden onder gebruikmaking van enkelvoudige peilingen, of van een mengeling van triangulatie en enkelvoudige peilingen. Testen met de Mauritius Torenvalk leverden een hoge mate van betrouwbaarheid op.

Parrish J.W. 2000. Possible prevention of European Starling nesting by southeastern American Kestrels at a power substation in southern Georgia. *J. Raptor Res.* 34: 152.

De aanwezigheid van een paartje Amerikaanse Torenvalk in een nestkast op het terrein van een krachtcentrale resulteerde in de verdwijning van de aldaar nestelende Spreeuwen.

Peery M.Z. 2000. Factors affecting interspecies variation in home-range size of raptors. *Auk* 117: 511-517.

Oproep tot meer onderzoek naar variaties in grootte van activiteitsgebieden naar gelang dichtheid biomassa en type roofvogel.

Pen I., Weissing F.J. & Daan S. 1999. Seasonal sex ratio trend in the European kestrel: an ESS analysis. *Amer. Nat.* 153: 384-397.

Vroeg broedende Nedelandse Torenvalken produceren een overschot aan zonen, terwijl laat broedende paren meer dochters maken. Vermoedelijk is dit adaptief omdat vroeg geboren zonen op jongere leeftijd met broeden beginnen dan latertjes. Via evolutionaire modellen in combinatie met veldgegevens wordt getracht het verband tussen geboortedatum en sexratio te verklaren.

Penteriani V. 1999. Dawn and morning Goshawk courtship vocalizations as a method for detecting nest sites. *J. Wildl. Manage.* 63: 511-516.

Haviken in Frankrijk bleken in voorjaar (hier beschouwd als de drie maanden voor de eileg) maximaal te roepen van 1 uur voor tot 3 uur na zonsopgang.

Quinn J.L. & Kokorev Y. 2000. Direct and indirect estimates of Peregrine Falcon population size in northern Eurasia. *Auk* 117: 455-464.

Het enorme broedgebied van *F.p. calidus* (van 35° tot 130°O, ofwel van Witte Zee tot en met de Lena delta) werd verdeeld in delen met hoge en lage dichtheid (op basis van de spaarzame informatie beschikbaar), waarna via extrapolatie tot een totaalschatting werd gekomen. Roodhalsganzen broeden vaak in kleine clusters rond een Slechtvalk. Binnen het broedgebied van deze ganzen werd gekeken hoe vaak dat voorkwam, waarna -met allerlei aannames- opnieuw een extrapolatie werd uitgevoerd om uitgaande van de bekende ganzenpopulatie te komen tot een schatting van het aantal valken (1500-2000 paren). De totale valkenpopulatie wordt geschat op 3580 territoria, wat zeer dicht in de buurt komt van de schatting van 3652 territoria (betrouwbaarheidsinterval 2282-5018) via extrapolatie van dichtheden. Er vindt herstel plaats van de zware pesticidenklap die ook in dit afgelegen arctische gebied zijn sporen heeft nagelaten.

Rottenborn S.C. 2000. Nest-site selection and reproductive success of urban Red-shouldered Hawks in central California. *J. Raptor Res.* 34: 18-25.

Roodschouderbuiszeters in Californië lijken geprofiteerd te hebben van de aanplant van exotische boomsoorten als eucalyptus en palm. Normaliter broeden ze in rivierbegeleidende inheemse boomsoorten, maar daar is behoorlijk in gekapt. Het nestsucces was ook hoger in de exoten, vermoedelijk vanwege betere bescherming (altijd-groen, gladde bast, dikke stam). Deze buizerdachtige is een redelijk algemene suburbane broedvogel geworden die zich van mensen weinig aantrekt.

Rozemeijer G. 1999. Boomvalken op de Bevelanden seizoen 1999. Vogelwerkgroep Bevelanden, Goes. 15 pp. (adres: Blokjespad 37, 4465 BE Goes).

Overzocht van veldwerk gericht op Boomvalken in Bevelanden in Zeeland leverden geen broedgevallen op in boscomplexen, uitsluitend in open cultuurland. Tien territoria gevonden, waarbij 6x een nest. Het aantal jongen per paar bedroeg 2x 1, 3x 2 en 2x 3. Populatie geschat op 12-16 paren.

Sadzot S. 2000. Une bondrée dans mon jardin. *Aves Contact* 2000(4): 22.

Op 16,17, 24 en 28 augustus 1998 verbleef een adult mannetje Wespendif in tuin in Jupille-sur-Meuse; hier groef hij een wespennest uit. Op één ochtend werkte de vogel 45 minuten aan het nest. Sánchez-Zapata J., Calvo J.F., Carrete M. & Martínez J.E. 2000. Age and breeding success of a Golden Eagle *Aquila chrysaetos* population in southeastern Spain. *Bird Study* 47: 235-237. In gebied met hoge dichtheid in ZO-Spanje bleken adulte paren een beter broedsucces te hebben dan paren waarvan één of beide ouders onvolwassen waren.

Schmid H. 2000. Getrennte Wege: Der Herbstzug von juvenilen und adulten Wespenbussarden *Pernis apivorus* - eine Synthese. *Orn. Beob.* 97: 191-222.

Een uitputtend analyse van literatuur-, ring- en veldgegevens uit geheel Europa, om de trekstrategie van volwassen en juveniele Wespendifen te doorgronden. Maar hoe groot is het aandeel juveniele vogels eigenlijk in het najaar? Uit deze studie blijkt dat het bijna onmogelijk is om betrouwbare reproductiecijfers uit de diverse delen van Europa bijeen te sprokkelen: welk deel van de populatie gaat tot broeden over, hoe bepaal je het broedsucces in zo'n moeilijke soort, welk deel van de jongen bereikt het wegtrekstadium (zeer uiteenlopende cijfers). Zelfs ogenschijnlijk simpele zaken als sexegescheiden doortrekpatronen blijken moeilijk te interpreteren of ontbreken geheel: vrijwel geen enkele Europese telpost (Falsterbo en Organbidexka daargelaten) maakt onderscheid tussen adult en juveniel, verder lopen de mediane data van doorkomst sterk uiteen op onbegrijpelijke wijze, jaarlijkse variaties in aantallen zijn niet te bevatten. De analyse van de ringgegevens bracht wel een opmerkelijk -en tot dusverre niet eerder opgemerkt- verschijnsel aan het licht: juveniele volgen een zuidelijker koers dan adulte vogels. Dat geldt voor zowel de zuidwesttrekkers (via Spanje), als de zuidoosttrekkers (Turkije en Midden-Oosten); in het eerste geval gaan adulte meer zuidwest, in het tweede geval meer zuidoost dan de juvenielen (die dus kiezen voor het gebied tussen de oostelijke Pyreneeën en de Aegeïsche Zee). De gemiddelde leeftijd van de centraal-Mediterrane trekkers lag ook lager dan onder de adulte vogels die over land naar Afrika vlogen. Hoe dit verschil tot stand is gekomen, is onduidelijk. De afschotcijfers in het centrale deel van de Middellandse Zee liggen beduidend hoger dan in Spanje, dus selectie zou een rol kunnen spelen. In dit verband zou het interessant zijn te weten wat de gemiddelde leeftijd is van de vogels die in het voorjaar de centrale Middellandse Zee oversteken (en in groter aantal dan in najaar). Niet zonder betekenis is ook de veel latere passage van juveniele vogels; een kortere - en snellere- trekbaan (dwars door Middellandse Zee en Sahara) is dan misschien aan te raden, zeker gezien het feit dat de extra energiekosten (thermiekarme stroken water en woestijn!) voor een soort als de Wespendif niet eens zo groot zijn. Wespendifen hebben een veel bredere amplitude in hun trekgedrag dan bijvoorbeeld Buizerds; zo beginnen ze vroeger op de dag met trekken (soms al direct na zonsopgang) en gaan ze veel langer door. Toch bestaat hierin een forse variatie naar gelang weersomstandigheden en locatie. Hetzelfde geldt voor de groepsgrootte, die toeneemt naarmate de dag vordert (alleen in Zuid-Europa?) en -over het seizoen- naarmate de passage een piek bereikt (normaalverdeling). Adulte lijken meer in groepen langs te komen dan juveniele (maar hier werd niet gecorrigeerd voor aantal). Het waarom wordt uitgebreid bediscussieerd, inclusief de ontwikkeling van testbare modellen. Het heeft zeker te maken met meteorologische condities op het moment van passage; deze blijken voor de min of meer gescheiden periodes van doortrek van juveniele en adulte van elkaar te verschillen. Ook in treksnelheid en vlieghoogte werden verschillen tussen adulte en juveniele vogels gevonden. Het artikel eindigt met een reeks van vragen die voornamelijk onbeantwoord blijven. In ieder geval een verhaal dat tot denken aanzet, diverse databestanden heeft benut en een bruikbare synthese heeft opgeleverd. Een aanrader voor de trekcellers. En wie weet een aanzet tot tellen met een vraagstelling.

Schmidt D. 2000. Untersuchungen zur Populationsbiologie und Habitatnutzung des Fischadlers (*Pandion haliaetus*) in Deutschland. Abstract van dissertatie in *J. Orn.* 141: 219-220.

Historisch overzicht van broedvoorkomen in Duitsland. Verder analyses van terugmeldingen van gekleurde Visarenden en van fenologische waarnemingen. Gemiddeld vlogen adulte Visarenden

2.3±0.7 km van het nest naar jachtplekken, maar sommige vluchten gingen over 7 km. Het waterdoorzicht in een van de jachtgebieden was 1 m ± 20 cm.

Schoppers J. 2000. Massale trek van Buizerds (*Buteo buteo*) over de Elterberg op 16 en 17 oktober 1999. Vlerk 17: 112-117.

Na zeer sterke trek op Falsterbo op 14 en 15 oktober 1999 (resp. 5223 en 6226 ex.) passeerden vele 1000-en Buizerds Nederland op 16 en 17 oktober. De sterkste passage werd vastgesteld op 16 en 17 oktober, overwegend in de oostelijk helft van het land ten zuiden van Emmen. Telposten met >300 ex. op deze 2 dagen waren Zwolle, Dalfsen, Lemelerberg, Engbertsdijkvenen, Driebergen, Den Haag, Elterberg en Mook.

Schröpfer L. & Belka T. 2000. Die Situation des Wanderfalken in der Tschechischen Republik. Wanderfalkenrundbrief 1/2000: 11-12.

Eind jaren zestig broedde de laatste Slechtvalk in Tsjechië. In 1979 vond een broedpoging in een boomnest plaats maar het duurde tot 1985-89 voordat uitgevlogen jongen werden gezien (1x). Vanaf 1993 broedt de soort opnieuw in het Reuzengebergte, vanaf 1995 ook in de buurt van Beieren en middenin Praag. Tussen 1991 en 1998 kwamen 26 paren tot broeden (5 op gebouwen, rest op kliffen), waarvan er slechts 9 succesvol waren (29 jongen, inclusief adopties). Tot 1998 werden in totaal 117 Slechtvalken losgelaten. Illegaal uithorsten is nog steeds een ernstige bedreiging (zie parallel met Slowakije).

Septon G. 2000. Overwintering by urban-nesting Peregrine Falcons *Falco peregrinus* in Midwestern North America. In: Chancellor R.D. & Meyburg B.-U. (eds.), Raptors at Risk 455-461. WWGBP, Berlin/Hancock House Publishers Ltd., Surrey.

Een plek-voor-plek analyse van overwinterende Slechtvalken in stads- en industriegebieden (veelal samenvallend met broedplaatsen). Het ging vooral om gebouwen middenin de stad en om adulte vogels (maar onduidelijk hoe representatief deze enquête is).

Sergio F. & Bogliani G. 2000. Hobby nest-site selection and productivity in relation to intensive agriculture and forestry. J. Wildl. Manage. 64: 637-646.

Betreeft 6 jaren onderzoek in 62 km² Po-vlakte met 12-18 paren Boomvalk. 99% van de paren broedt in populieren (productie), alle in nesten van Bonte Kraaien. Uitgekozen nesten zaten hoger dan indien random zou zijn gekozen, tevens verder uit elkaar dan het aanbod te zien gaf. Legselgrootte was positief gecorreleerd met habitatdiversiteit en de hoeveelheid braak rond de nestplaats.

Shirihai H., Yosef R., Alon D., Kirwan G.M. & Spaar R. 2000. Raptor migration in Israel and the Middle East. Tech. Publ. Int. Birding & Res. Center in Eilat, Israel. 192 pp. Hardback. \$50.-. Geen ISBN-nummer. Te bestellen via International Birding & Research Center in Eilat, P.O. Box 774, Eilat 88000, Israel.

In dit boek wordt een samenvatting gegeven van 30 jaar onderzoek naar roofvogeltrek in het Midden-Oosten, met de nadruk op Israel. Op dit knooppunt van trekwegen is spectaculaire trek van roofvogels waar te nemen, iets wat veel Nederlanders aan den lijve hebben ondervonden. In het voorjaar is Eilat de beste plek, in het najaar Kfar Qasim (ook geschreven als Kfar Qassem) en de noordelijke valleien. In de inleidende hoofdstukken wordt kort ingegaan op trek in de landen rondom Israel (van Turkije tot en met Djibouti), vliegstrategieën (exceptioneel goed bekend, omdat in combinatie met de militaire luchtmacht veel radaronderzoek plaatsvond door gecombineerde Zwitserse-Israëlische teams; een must voor trektellers), de werkwijze in het veld (beknopt, wat jammer is omdat er vele controverses bestaan met tellingen elders in de regio en schattingen van broedpopulaties in Eurazië) en bescherming. De soortbesprekingen nemen het grootste deel van het boek in beslag. Ze volgen een vast stramien: samenvatting van maxima in voor- en najaar op de verschillende locaties in het Midden-Oosten inclusief Turkije, routes en details voor Israel (trekperiodes, aantallen, vliegbanen, fenologie voor de respectievelijke hoofdtelposten, trends in aantallen en informatie over trekmethoden in relatie tot weersystemen). Het zijn basale gegevens, zonder aandacht voor geslachts- en leeftijdsgegevens trek (evenmin aangeduid bij de meeste foto's, die overigens subliem zijn). Vergelijkbare analyses in de USA laten overigens een

inventiever gebruik van langdurige telreeksen zien. Zelf had ik graag jaarlijkse variaties in timing van de doortrek gezien (kan dit misschien de variatie in aankomst in de broedgebieden verklaren?), zeker omdat het min of meer gestandaardiseerde tellingen betreft over een lang tijdvak. Nu wordt in potentie waardevolle informatie afgevlakt tot een gemiddelde, waarmee de biologische achtergronden worden verdoezeld. Deze kritiek laat onverlet dat het een nuttig boek is, al was het alleen maar om zulke lange reeksen in één band bij elkaar te hebben (veel ervan was uitsluitend in het Hebreeuws beschikbaar, of in gereduceerde vorm in de vakliteratuur). Ook blij te lezen dat de Tsjernoby-ramp niet meer als oorzaak van de afname van de Schreeuwend wordt gezien (zoals zonder enige grond gesuggereerd door Dan Alon in *Raptors at Risk: 627-630* van Chancellor & Meyburg, en herhaald in *Raptor Watch* van Zalles & Bildstein, zie elders in deze rubriek). Dat de soort met 100en, zo niet 1000en per jaar wordt afgeknald in Libanon, is wel een serieus probleem. Interessant zijn ook de observaties aan eet- en drinkgedrag van passanten, iets wat normaliter weinig aandacht krijgt. In een apart katern worden de soorten met soms meerdere foto's in kleur afgebeeld; aan de tekst voegt het echter niets toe.

Sibley R.M., Newton I. & Walker C.H. 2000. Effects of dieldrin on population growth rates of sparrowhawks 1963-1986. J. Appl. Ecol. 37: 540-546.

In 1963-75 ging in Oost-Engeland minstens 29% van de Sperwers dood door vergiftiging met dieldrin (in West-Engeland 6%). In 1976-82 werd gebruik ervan drastisch gereduceerd. Daaropvolgende vermindering van vergiftiging met dieldrin in Oost-Engeland was voldoende om een jaarlijkse groei van 13% in de sperwerbevolking mogelijk te maken.

Sim I.M.W., Campbell L., Pain D.J. & Wilson J.D. 2000. Correlates of the population increase of Common Buzzards *Buteo buteo* in the West Midlands between 1983 and 1996. Bird Study 47: 154-164.

Verspreiding en dichtheid van Buizerds in de westelijke Midlands nam vrij sterk toe tussen 1983 en 1996. Het broedsucces was het hoogst in 1980-96, mogelijk door de toename van het konijn. Roofvogelvervolging, de belangrijkste oorzaak van de vroegere schaarste aan Buizerds, verminderde in de jaren negentig. Dit laatste is waarschijnlijk de reden van de herkolonisatie van delen van het gebied.

Simmons R.E. 2000. Harriers of the world: Their behaviour and ecology. Oxford University Press, Oxford. XVI + 368 pp. Prijs f121.50. Paperback.

Na de recente monografieën over Bruine en Grauwe Kiekendief van Roger Clarke verschijnt er wederom een kiekendievenboek. Niet zo gek, deze uitbundige belangstelling, omdat kieken verre van doorsnee-roofvogels zijn vanwege hun ingewikkelde balts, hun nestelen op de grond, de prooi-overgave in de lucht, de extreme seksuele dimorfie (mannetjes veel kleiner dan vrouwtjes) en de scheve sexratio onder nestjongen. Dit boek is dan ook geen levensgeschiedenis van de biologie van de verschillende soorten kiekendieven (zoals beide voornoemde monografieën dat wel zijn), maar eerder een exposé van de recente ontwikkelingen in de evolutionaire biologie, geïllustreerd aan de hand van een vogelgroep waarmee dergelijke vraagstukken prachtig kunnen worden getest. Robert Simmons is een kind van deze tijd, zoveel is duidelijk. Een waarom-vrager. Een eindeloze reeks theorieën en modellen passeert de revue, waarvan het gros is bedacht voor een beperkte groep organismen en waarvan de algemene geldigheid gering is. Het aardige van dit boek is dat het in begrijpelijke taal is geschreven en dicht aanleunt tegen veldwerk naar kiekendieven. Enkele interessante aspecten als sexratio-verschillen, de evolutie van het genus *Circus* (fylogenetische aanpak, en daardoor soms andere uitkomsten dan in Ebel Nieboers proefschrift), de invloed van voedsel op gedrag en broedbiologie, verschillen tussen tropische en gematigde soorten (om slechts enkele onderwerpen te noemen) komen uitgebreid aan de orde. Een absolute aanrader. Een minpunt is het grote aantal fouten in de tekst (slecht gecorrigeerd) en de stijl van de figuren (schabouwelijk, onderschriften vaak verkeerd). Vreemd dat zo'n gerenommeerde uitgeverij een boek voor deze prijs op de markt brengt en dan zo'n beroerde opmaak en correctie als eindresultaat laat zien. Maar laat niemand zich door deze schoonheidsfouten weerhouden van aanschaf.

Snyder N. & Snyder H. 2000. The California Condor: A saga of natural history & conservation. Academic Press, London. XXI + 410 pp. ISBN 0-12-654005-5. Gebonden. Prijs f107.50.

Wie denkt dat de geschiedenis van de Californische Condor een ver-van-zijn-bed show is, heeft het mis. Niet eerder las ik een boek waarin zo duidelijk (en herkenbaar) de dilemma's, blunders, incompetentie, ijdeluiterij, waanzin, jaloezie, obstructie, passie en opportunisme van/door natuurbeschermers, overheden, zelfbenoemde deskundigen, media en belangengroeperingen worden ontleed. En niet door de minsten: de Snyders werden in de vroege jaren tachtig ingehuurd om de achteruitgang van de Californische Condor te onderzoeken, zodat een adequate bescherming mogelijk werd. Op dat moment was de populatie al tot enkele tientallen vogels geslonken. De aanloop tot deze studie is een verhaal op zich, en het lezen meer dan waard. Al vanaf de vroege 20ste eeuw telde deze reus onder de vogels bewonderaars en beschermers. Niettemin bleef tot het eind van de 20ste eeuw onbekend wat de oorzaken van de achteruitgang waren. Gek genoeg bleken de vroege studies, die op zich belangwekkende informatie hadden opgeleverd (Koford, Miller) decennialang een rem te zijn op de juiste aanpak van condorbescherming. Niet habitatverlies en -degradatie noch voedseltekort waren de oorzaken, maar grootscheepse toepassing van strychnine en cyanide bij de bestrijding van coyotes en grondeekhoorns en bovenal loodvergiftiging (via aangeschoten wild in het lichaam van Condors komend, en daar voor langzame vergiftiging zorgend) bleken een cruciale rol te spelen. Dit resulteerde in elkaar tot op het bot bestrijdende partijen, waarin de ene partij aankoop van grote gebieden voorstond (leefgebied Condors bewaren), de andere echter radio-telemetrie wilde toepassen (terreingebied en mortaliteit kwantificeren en analyseren) en de schaarse Condors wilde gebruiken om via kweek in gevangenschap zowel de genen-pool als de soort in stand te houden. Voor iedere zichzelf respecterende natuurbeschermer, vogelaar, 'deskundige' en ambtenaar is dit boek daarom verplichte kost. De overeenkomsten met allerlei Nederlandse projecten zijn frappant, variërend van plannen voor introductie van Zeearenden tot het redden van hamsters, tweespalt over kokkelvisserij in de Waddenzee, weidevogelbescherming, in het leven roepen van Ecologische Hoofdstructuren en bureaucratische gektes als Programma Beheer, het onderbrengen van natuurbeheer bij het Ministerie van Landbouw en Visserij, de verwording van (semi-)vrijwilligersgroepen en commissies tot spreekbuizen van de overheid, laffe en opportunistische ambtenarij, het veiligstellen van het eigen baantje, opzettelijke miscommunicatie tussen en binnen organisaties en manipulatie van media, maar ook gevallen van persoonlijke moed en visie, vèrgaande passie van onbetaalde vrijwilligers, enorme fysieke inspanningen in het veld en wetenschappers die hun nek durven uitsteken. Uiteraard helpt lezing van dit boek niet om alle idiotie, verspilling van geld en mannetjesmakerij uit te bannen; maar elke organisatie met >3 werknemers, een budget van >200.000 gulden en een bestaan van >10 jaar zal het laatste hoofdstuk van dit boek moeten lezen: een feest der herkenning (zij het waarschijnlijk niet aanleiding tot verandering)! Voor de gemiddelde lezer kan het boek aanzetten tot grondig wantrouwen van overheid en deskundigen, en tot het besef dat 'succes' in natuurbescherming een kwestie is van veel geluk en een klein beetje sturing (en vaak meer van doen heeft met mediageronk en marketing dan met 'succes' in de biologische betekenis van het woord). Wat het 'succes' van de Californische Condor-project betreft: in voorjaar 1987 werd de laatste vogel uit het wild gevangen. Sindsdien is kweek in dierentuinen (San Diego, Los Angeles, later ook Peregrine Fund; de toevoeging van die laatste is alweer een bizar verhaal) op stoom geraakt en omvat de populatie een kleine 170 vogels. Sinds 1992 is begonnen met opnieuw uitzetten in het voormalige broedgebied (wat een serie van bijna-catastrofes opleverde, vooral ten aanzien van voortgaande vergiftiging met lood dat via jacht in het milieu terecht komt; zie ook in Oproepen en mededelingen in deze Takkeling, voor problemen met op mensen geïmprimeerde Condors). Aan het eind van het boek zijn de Snyders dan ook verre van ongebreideld positief over de toekomst van de Californische Condor als vrijlevende, zichzelf bedruipende soort. Zoals ze lopende het veldwerk in de jaren tachtig al vele malen de hand in eigen boezem staken (enkele enorme blunders worden ruitelijk toegegeven,

waaronder de dood van het eerste jong dat uit het nest gehaald zou worden voor een fokprogramma, en de brand die ontstond bij de eerste vangpoging met kanonnetten; de wetten van Murphy zijn voluit van toepassing op het condorprogramma!), zo ook binden ze de kat de bel aan door te wijzen op tegenstrijdige belangen (met weinig flatteuze rollen voor lokale en federale overheden, jagersorganisaties en natuurbeschermers), problemen bij de uitwenning van in gevangenschap gekweekte vogels, het onopgeloste loodprobleem (in dit verband heel dom om op 14 maart 2000 het laatste wild gevangen vrouwtje -in 1992- opnieuw los te laten; *Vulture News* 42: 32) en andere onbeheersbare processen (behoud van banen en geldbronnen) die niets meer van doen hebben met de eigenlijke opzet: in dit geval de creatie van een zelfstandige populatie Condors.

Het boek is mooi uitgegeven, staat vol met kleuren- en zwartwitfoto's (deels schitterende historische opnamen, soms ook al bekend uit Kofords monografie) en is lucide geschreven. Het is duidelijk dat de Snyders niet het definitieve boek over deze enigmatische soort hebben gemaakt, wel een passievol boek met credits en oorvijgen voor iedereen die het verdient. Om je in de condorslangenkuil staande te kunnen houden (de Snyders verlieten het condorprogramma overigens eind jaren tachtig, dolgedraaid door alle kuiperij), moet je talent hebben voor diplomatie, durf en geduld.

Straka U. 1999. Erster Brutnachweis des Würgfalken *Falco cherrug* im Tullner Feld (Niederösterreich) - Erstnachweis einer Würgfalkenbrut am Mast einer Hochspannungs-freileitung in Österreich. *Egretta* 42: 167-168.

Nadat 6 jaar geleden voor het eerst Zwarte Kraaien in hoogspanningsmasten in Oostenrijk gingen broeden, en eerder Toren- en Boomvalk daar al van profiteerden, werd in 1999 een succesvol broedgeval van een Sakervalk in een mast ontdekt.

Tennekes H. 1999. De wetten van de vliegkunst. Over stijgen, dalen, vliegen en zweven. 3de druk. Aramith, Bloemendaal. 152 pp. ISBN 90 6834 095 6. Prijs f34.90.

Een begrijpelijk geschreven boek over de wetten waaraan alles wat vliegt moet voldoen (ook vogels). Henk Tennekes zal op de WRN-dag in Meppel in 2001 een voordracht houden over de vliegkunst. Gezien zijn boek belooft dat wat!

Thirgood S.J., Redpath S.M., Haydon D.T., Rothery P., Newton I. & Hudson P.J. 2000. Habitat loss and raptor predation: disentangling long- and short-term causes of red grouse declines. *Proc. Royal Soc. London, Ser. B* 267: 651-656.

De afschotaantallen van Schotse Sneeuwhoenders daalden in Groot-Brittannië met 50% in de 20ste eeuw. Deze daling liep parallel aan de verkleining van geschikt broedgebied en het herstel van diverse soorten roofvogels. In een detailstudie op een heidegebied in Zuid-Schotland over 1913-90 trad ook een significante daling op. In deze periode waren Blauwe Kiekendief en Slechtvalk afwezig of in lage dichtheid aanwezig, maar daalde het oppervlak door heide gedomineerde vegetaties in 1948-88 met 48%. Na effectieve bescherming van Blauwe Kiek en Slechtvalk sinds 1990 ging de stand van deze soorten fors omhoog; in deze periode bleef het Schotse Sneeuwhoen afnemen en verdwenen de periodieke opevingen in de stand. Habitatvernietiging heeft de lange-termijn afname veroorzaakt, terwijl de toegenomen roofvogelstand er nu voor zorgt dat de hoenderstand op een laag niveau blijft en de periodiciteit in het populatieverloop wordt gedempt. Zie ook *Conservation Biology* 14 (2000): 95-104.

Tinbergen J.M., Bakker J.P., Piersma T. & van den Broek J.M. (red.). 2000. De onvrije natuur: Verkenningen van natuurlijke grenzen. KNNV Uitgeverij, Utrecht. 240 pp. ISBN 90 5011 134 3. Prijs: f57.50. Gebonden. Veel foto's en figuren.

Planten en dieren zijn op vele manieren beperkt in hun leefwijze. Elk moment nemen ze 'beslissingen' die van invloed zijn op hun succes (in termen van overleving en reproductie). Dit boek vat in 36 korte hoofdstukken wetenschappelijk onderzoek samen dat door biologen verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen in de loop van de afgelopen decennia is uitgevoerd en veelal een proefschrift opleverde. Geschreven in begrijpelijke taal, zonder statistiek. Een absolute aanrader, zeker voor mensen die willen weten waarom vogels geringd moeten worden, waarom een bloeddruppeltje belangrijk is, wat een experiment precies behelst, en of onderzoekers een apart slag

volk vertegenwoordigen. En wie van spannende intellectuele kost houdt, kan met dit boek een bom onder zijn wereldbeeld leggen. De verhalen lopen uiteen van het belang van graasactiviteiten van hazen voor ganzen, tot overlevingsstrategieën van duikeenden in het ijskoude IJsselmeer, hoe schollen Scholeksters helpen, energieverbruik van Torenvalken, grenzen aan krachtsinspanningen, lonende eerlijkheid, kraamhulp bij Seychellen-zangers (spectaculair onderzoek aan een uiterst bedreigd zangvogeltje), wat strenge winters doen met Scholeksters, effecten van grazers, bevers in de Biesbosch, een overvloed aan ganzen (waarom), buffels, vissen in het Victoriameer, enzovoort. Een uitgelezen kans kennis te maken met wat biologen (en hun onderwerpen) drijft, in een taal die iedereen kan begrijpen (iets wat met de huidige manier van publiceren niet altijd meevalt). Het boek is opgedragen aan Rudi Drent, die al die jaren de stimulator achter al dit onderzoek was (en is). Bij de uitreiking ervan sprak hij van een *Liber amicorum*. Dat is precies wat het is.

Twisk F. 2000. Kartering van Buizerd en Torenvalk in Zeeland, winter 1998/99. Jaarverslag Roofvogelwerkgroep Zeeland 1999: 36-39.

Op 576 km² werden 300 Buizerds en 306 Torenvalken geteld.

Tyler M.W. 2000. Common Buzzard feeding on apple. Brit. Birds 93: 90.

Op 2 januari 1996 at een Buizerd van een valappel (niet rot) door deze op de grond in zijn poot vast te houden en grotendeels te consumeren.

Ueta M., Sato F., Nakagawa H. & Mita N. 2000. Migration routes and differences of migration schedule between adult and young Steller's Sea Eagles *Haliaeetus pelagicus*. Ibis 142: 35-39.

Gebruik gemaakt van satellietzenders bij 9 Steller's Zeearenden over 2 jaar onderzoek. Adulte vogels hadden een kortere trekperiode dan jonge, en keerden eerder terug op de broedplaatsen in de Amurvallei en op Kamchatka (zelfs zo vroeg dat de zee nog volledig met ijs was bedekt, wat de foerageermogelijkheden aanzienlijk beperkte). Steller's Zeearenden volgen een andere route naar het overwinteringsgebied dan Zeearenden: die laatste vliegt in het najaar van Kamchatka via Sakhalin en keren terug via de Kurilen. Steller's Zeearenden gebruiken de Kurilenroute niet en keren volgens dezelfde route terug als ze zijn gekomen.

Vaassen E.W.A.M. & Aykurt M.A. 2000. An alternative spring migration route of Lesser Spotted Eagle (*Aquila pomarina*) in Southern Turkey. International Hawkwatcher 1: 4-7.

In het voorjaar passeren de roofvogels de Belen Pas in Zuid-Turkije om vervolgens door het centrale Taurusgebergte te trekken op c. 100 km ten noordwesten van de Pas. Dit blijkt niet het geval te zijn onder slecht-weer omstandigheden (regen, mist). De vogels vliegen dan via de voet van het Taurusgebergte naar het westen, en omzeilen op die manier de hooggelegen Bolkarbergen (waar anders tussen de bergen Aydos en Medeisiz wordt doorgevlogen). Daarmee wijken ze af van de rechtstreekse lijn richting Bosporus.

Visser G.H., Pen I., Dijkstra C., Krijgsveld K., Donazar J.A., Korpimäki E. & Daan S. 2000. Energetics of sexually dimorphic European kestrel chicks along a latitudinal gradient. Pp. 207-218 in Pen I., Sex allocation in a life history context. Proefschrift, Universiteit van Groningen, Groningen.

Op verschillende breedtegraden, van Finland via Nederland tot Spanje, werd gekeken naar sexspecifieke verschillen in metabolisme; mogelijk kan hiermee de variatie in sexratio worden verklaard. De verschillen bleken echter samen te hangen met de variatie in lichaamsgewicht (noordelijke beesten groter) tussen de geslachten en tussen populaties. Zie ook Wiebe *et al.* 2000 in dit literatuuroverzicht.

Walls S.S., Manosa S., Fuller M.R., Hodder K.H. & Kenward R.E. 1999. Is early dispersal enterprise or exile? Evidence from radio-tagged buzzards. J. Avian Biol. 30: 407-415.

Jonge Buizerds dwalen verder van de geboorteplaats af naarmate hun actieradius meer versnipperd en kleiner is. Deze vogels hebben echter een betere reproductie, wat ervoor pleit te denken dat deze vogels kiezen voor deze strategie, in plaats van te worden gedwongen door de omstandigheden.

Wassink G. 2000. Broedbiologie roofvogels 1999. Leunink 27(1): 6-8.

Overzicht van de ZO-Achterhoek: gegevens over Buizerd, Havik, Sperwer en Torenvalk.

Watson M. & Clark R. 2000. Saker Falcon diet: the implications of habitat change. *Brit. Birds* 93: 136-143.

Sakervalken in Kazachstan eten grondeekhoorns en vogels. Sinds de Sovjet-Unie is ontmanteld, ligt de landbouw daar op zijn gat. Voorheen begraasde steppes verruigen en maken het moeilijk voor Sakers om grondeekhoorns te vangen. Er lijkt een tendens te zijn minder vaak tot broeden over te gaan en minder jongen te krijgen. In een populatie die het toch al erg moeilijk heeft vanwege het wegvangen van vogels voor de valkerij (en daarbij gaat het niet om kleine aantallen, maar om grootscheepse roof), is dit waarschijnlijk net iets teveel van het goede.

Whitehall B. 2000. Feeding behaviour of Osprey on long passage stopover. *Brit. Birds* 93: 90-91.

Jaagde voornamelijk halverwege het tij (opkomend of afgaand, maakte niet uit) en als de wind het wateroppervlak lichtjes rimpelde. Dan was ook zijn jaagsucces het grootst.

Wiebe K.L., Jonsson K.I., Wiehn J., Hakkarainen H. & Korpimäke E. 2000. Behaviour of female Eurasian kestrel during laying: are there time constraints on incubation? *Ornis Fennica* 77: 1-9.

Vrouwjes Torenvalk zitten in voedselarme jaren vaker buiten de nestkast tijdens de incubatieperiode. Slechts 22 van 68 vrouwjes werden dan echter ook jaged waargenomen; deze vingen op 389 waarnemingsuren slechts 4 prooien. Dit gedrag was niet gecorreleerd met de prooiaanvoer van mannetjes (bijvoorbeeld meer jagen bij minder aanvoer), noch was de tijd doorgebracht buiten de kast gerelateerd aan de omgevingstemperatuur. De reden is waarschijnlijk niet zozeer gekoppeld met extra energieopname, maar energiebesparing door frequenter niet te broeden.

Widén P. & Richardson M. 2000. Copulation behavior in the Osprey in relation to breeding density. *Condor* 102: 349-354.

Frequentie van succesvolle copulaties van Visarenden in gebieden met een hoge broeddichtheid was groter (0.65x/uur) dan in een gebied met lage broeddichtheid (0.30x/uur). Buitenechtelijke copulaties werden alleen in hoge-dichtheid-gebied vastgesteld. Een correlatie tussen copulaties en aanbreng van prooi of nestmateriaal ontbrak.

Wilson U.W., McMillan A. & Dobler F.C. 2000. Nesting, population trend and breeding success of Peregrine Falcons on the Washington outer coast, 1980-98. *J. Raptor Res.* 34: 67-74. Populatie geconcentreerd op plaatsen waar zeevogels talrijk waren. Toename van 3 naar 24 bezette plekken, en van 2 naar 17 paren. Jaarlijks mislukten gemiddeld 0-60% van de nesten; succesvolle paren brachten gemiddeld 1.5-3.0 jongen per jaar groot. Broedsucces steeg over de onderzoeksperiode.

Witkamp C. 2000. De Slechtvalk van Utrecht. *Kruisbek* 43(2): 15-16.

Sinds winter 1997/98 huist er adult mannetje Slechtvalk op Westravenflat aan zuidkant van Kanaleneiland. In winter 1998/99 aanwezig vanaf oktober (mogelijk september) tot in ieder geval begin februari. Op 11 en 12 maart werd op zelfde plek juveniele vogel gezien (agressief gedrag ten opzichte van passerende Buizerd). Het mannetje dook opnieuw op vanaf 17 september 1999 (tot zeker eind januari).

Wolf P. 2000. Engelse Rode Wouw te Westkapelle. 't Zwelmpje 15(2): 6-7.

Op 16 oktober 1997 passeerde bij Westkapelle een Rode Wouw met op iedere vleugel een rode flap met wit kruis. Bleek afkomstig van een van de weinige wilde nesten die in Engeland resteren. Eerste melding van een Engelse Rode Wouw buiten het Verenigd Koninkrijk.

Xirouchakis S., Andreou G. & Arnellos G. 2000. The impact of poisoned baits set for vermin on the population of vultures in Crete (Greece). Incidence of secondary poisoning during 1990-1999. *Vulture News* 42: 13-24.

Hoewel gifgebruik op Kreta meevalt, betekent het toch een serieuze bedreiging voor Vale Gier en Lammergier. Vooral het gebruik van vergiftigd aas tegen wespen, honden en raven, in combinatie met de steeds verdere ontsluiting van afgelegen gebieden, is schadelijk. Lammergieren zijn het meest kwetsbaar, omdat ze ook kleine karkassen opsporen.

Zalles J.I. & Bildstein K.L. (eds.) **Raptor Watch: A global directory of raptor migration sites. Hawk Mountain Sanctuary, Kempton & BirdLife International, Cambridge. 419 pp. ISBN 0 946888 38 8. Gebonden. Prijs f155.-.**

De wording van dit boek heeft jaren gekost, maar het resultaat mag er wezen: een overzicht van alle plekken ter wereld waarvan (gestuwde) roofvogel trek bekend is en kwantitatieve tellingen zijn gehouden. Daaronder beroemde, als Hawk Mountain, Panama, Veracruz, Bab-el-Mandeb, Eilat, Suez, Bosporus, Gibraltar en Falsterbo, maar vooral veel onbekende. Tot nu toe zijn er 106 plekken gevonden met jaarlijks >10.000 passanten, daarvan 18 plekken met jaarlijks >100.000 roofvogels (twee zelfs >1.000.000, namelijk kuststrook Veracruz en Eilat). Deze liggen overwegend in Noord-Amerika (35), Azië (31) en Europa (21); slechts 8 werden er in Afrika en 11 in Zuid- en Centraal-Amerika vastgesteld. Per locatie worden een aantal vaste gegevens opgesomd, zoals karakteristieken van het betreffende land (oppervlak, inwonertal, grondgebruik, bruto nationaal product, wetgeving ten aanzien van natuur en biogeografie, gevolgd door een lijst van waargenomen roofvogelsoorten; van sommige plekken is vrij nauwkeurig bekend hoeveel van welke soorten in voor- en najaar langskomen (aantallen vermeld), maar daar blijft het verder bij (dus geen seizoensverloop, jaarlijkse variatie, evenmin detailkaarten met trekbanen). Indien bekend wordt tevens vermeld voor welke andere soorten de plek belangrijk is tijdens de trek, in het bijzonder voor zwevende soorten (pelikanen, kraanvogels, ooievaars, maar ook ganzen, duikers). Toe- en afnames in de tijd komen kort aan de orde, zo ook onderzoek en beschermingsmaatregelen. Van elke locatie worden de belangrijkste bronnen genoemd. De informatie is beknopt, maar -voor zover ik kon nagaan- goed samengevat en bij de tijd. Jammer dat er weinig foto's (enkele zwart-wit, klein) en geen kaarten in staan. De Nederlandse bijdrage is overigens grappig: er worden vier locaties genoemd (Nijmegen, Utrecht, Hoorn en Den Haag; voor heel Australië worden slechts drie plekken vermeld!), die echter geen van alle zelfs maar bij benadering roofvogel trek van importantie laten zien; de Elterberg wordt bijvoorbeeld niet genoemd. Misschien wreekt zich hier het ontbreken van een definitie van een 'watch site', anders dan een plek waar regelmatig roofvogel trek wordt geteld (in dat geval zouden er voor Europa nog 100en kunnen worden toegevoegd). Naar mijn idee had de nadruk moeten liggen op 'hot spots' en 'bottlenecks'. Maar niet gezeurd, laten we de Nederlandse bijdrage maar als 'light verse' zien in een verder ernstig boek. Want op veel plekken is gestuwde roofvogel trek aanleiding tot systematische slachtpartijen, terwijl grootschalige habitat-verniëting in belangwekkende corridors voor roofvogel trek aan de orde van de dag is. De situatie in Zuid-Rusland en het Midden-Oosten is daar een goed voorbeeld van. Aan de positieve kant staat de westerse wereld, waar dit soort barbarij alleen nog in het Middellandse Zeegebied plaatsvindt. Dit boek illustreert de passie en compassie van duizenden vrijwilligers, die vaak onder moeilijke omstandigheden (weer, hoogte, ziekte, bedreiging) tellingen hebben verricht overal ter wereld. Dat allemaal samenbrengen in één boek is een prestatie op zich. De credits gaan naar Hawk Mountain Sanctuary, die het initiatief namen en de uitvoering realiseerden. Roofvogel trek omspant de gehele wereld, en het moest er ooit van komen om al die punten op die trekbanen in beeld te brengen. Lokale tellingen kregen zodoende hun noodzakelijke meerwaarde. Een geslaagde poging, dit boek.

Ziesemer F. 1999. **Habicht (*Accipiter gentilis*) und Wespennussard (*Pernis apivorus*) - zwei Jäger im Verborgenen: Was hat die Telemetrie gebracht? Egretta 42: 40-56.**

Het leven van Havik en Wespendif, beide heimelijke roofvogels, kan met behulp van telemetrie worden ontrafeld. Haviken in Zweden en Duitsland zijn op deze wijze bestudeerd. Hieruit bleek dat activiteitsgebieden van territoriale en niet-territoriale vogels enorm overlappen en varieerden (van 200 tot 6400 ha, wat de absurditeit aangeeft van het door H. Brüll in de wereld geholpen fabeltje dat 1 paar Havik per 3000 ha de norm is; jagers grijpen hier graag op terug als ze willen aangeven dat ergens 'teveel' Haviken zitten). Overlevingsstatistieken van Haviken zijn betrouwbaarder te genereren met gezenderde vogels dan aan de hand van terugmeldingen van geringde vogels. Voor Wespendifen geldt nog sterker dat alleen telemetrie écht iets oplevert bij de bestudering van de leefwijze. Ook hier overlappen de activiteitsgebieden geweldig. Mannetjes spenderen veel tijd aan

vertoon in de lucht (aanwezigheid kenbaar maken) op 500-2000 m van het nest. Broedvogels trekken weg zodra de jongen zelfstandig kunnen foerageren; man en vrouw vertrekken apart. Gezenderde Wespendien zijn bovendien te traceren als ze aan het graven zijn, iets wat anders alleen bij toeval lukt. Zodoende is prooikeus beter te kwantificeren.

Zuna-Kratky T. & Kürthy A. 1999. Mehrjährige Greifvogelerhebung in den unteren March-Thaya-Auen im österreichisch-slowakischen Grenzgebiet. Egretta 42: 17-29.

In het vloedgebied van de March-Thaya (340 km²), overwegend agrarisch gebied met vloedbossen en natte weilanden, komen 27 soorten roofvogels voor. Buizerd, Torenvalk en Bruine Kiek zijn het talrijkst (hogere dichtheden aan Slowaakse kant) in de zomer; Buizerd en Zeearend zijn dat in de winter.

Foto. Drie Sperwers, ongeveer 12 dagen na het uitvliegen, Sportpark Elzenhagen, Amsterdam-Noord, 16 juli 2000 (Nirk Zijlmans). *Three juvenile Sparrowhawks c. 12 days after fledging in northern Amsterdam, 16 July 2000.*

In de begeleidende brief schreef Nirk: "De activiteit en speelsheid van de uitgevlogen jongen doen vrijwel niet onder voor het feest dat je meemaakt bij jonge Boomvalken."